

פרספקטיבת מהלך החיים: עקרונות ומושגים מרכזיים

פנינה דולברג

גיל 18 נקבע בישראל ובמדינות נוספות כגיל סף פורמלי לגיוס לצבא, להצבעה בבחירות דמוקרטיות, לאפשרות צריכת אלכוהול ולהתרת ביצוען של פעולות נוספות המעידות על "בגרות". גיל 65 נקבע בישראל בעבר, ובמדינות אחרות גם בהווה, כגיל שבו האדם צפוי לפרוש לגמלאות ולקבל סיוע כלכלי ציבורי, גיל המצביע על "קנה". כיום יש נטייה לערער על גילי סף אלו הן בזירה המדעית והן בזירת המדיניות. לדידם של המערערים, הפרט בתרבויות המערביות מגיע לרוב הן לבגרות והן לזקנה בגיל מבוגר מכפי שהיה בעבר. דוגמאות אלו ממחישות את מקצת השאלות שפרספקטיבת מהלך החיים עוסקת בהן: הבדלים בין תרבותיים והיסטוריים במשמעותו של הגיל; האופן שבו הקשרים היסטוריים וחברתיים עשויים לשפוך אור על מסלול החיים של אנשים שחוו אותם; האופן שבו תקופות מובחנות בחיי האדם, כגון הילדות או גיל ההתבגרות, התגבשו כך בתקופה מסוימת ובהקשר מסוים.

המישה מן המאמרים בגיליון זה הוקדשו לפרספקטיבת מהלך החיים המספקת מסגרת תאורטית ומחקרית להבנת יחסי הגומלין בין החיים האנושיים לבין ההקשר ההיסטורי והחברתי שהם מתרחשים בו.

"מהלך החיים" הוגדר כרצף כרונולוגי של תפקידים ואירועים חברתיים שנקבעו בזמנים ובמיקומים מסוימים לאורך ההיסטוריה של חברה או של תרבות מסוימת. ראייה זו כרוכה בהבנה כי שינויים במהלך החיים של בני אדם עשויים להשליך על התפתחותם

* ד"ר פנינה דולברג, המרכז האקדמי רופין, עמק חפר.
דואר אלקטרוני: pninad@ruppin.ac.il

האישית, ושינויים היסטוריים עשויים לשנות את המסלולים ההתפתחותיים המקובלים (Elder, Johnson, & Crosnoe, 2003; Mayer, 2009).

פרספקטיבת מהלך החיים היא גישה מקובלת כיום. מחקרים העוסקים בחקר ההמשכיות והשינוי של החיים האנושיים בהקשרם הבין-אישי, החברתי וההיסטורי מקובלים ורווחים במדעי החברה (Alwin, 2012; Elder, 1998a), אולם תחומי חקר אלו התפתחו במידה ניכרת רק במחצית השנייה של המאה ה-20 (Elder & Johnson, 2017; Mayer, 2009). שינויים דמוגרפיים באוכלוסייה, גיוון חברתי גובר, קבלת ממצאים של מחקרי אורך ופיתוחים סטטיסטיים לעיבודם – כל אלו היו קרקע פורייה לפריחת מחקרים מתוך הפרספקטיבה בתחומי מדעי החברה השונים (Elder et al., 2003).

חשוב לתת את הדעת על כך שהמונח "מהלך החיים" (life course) מוגדר באופן שונה בתחומי דעת שונים, לעתים אף בתוך אותו תחום דעת, ותכופות הוא חופף למונחים אחרים. חוקרים שונים הגדירו את המונח כגיל או כזמן בחיים, כשלבי חיים, כמעברים ונתבים בחיים, כהתפתחות במהלך החיים או כהשלכות אירועי החיים המוקדמים על החיים לאחר מכן (ראו סקירה אצל Alwin, 2012). חלק מן ההגדרות של המונח חופפות להגדרות של מונחים אחרים. למשל, האופן שבו הגדירו באלטס ועמיתיו (Baltes, 1987; Baltes, Staudinger, & Lindenberger, 1999) את פרספקטיבת "משך החיים" (life-span), המזוהה עם תחום הפסיכולוגיה, דומה לאופן שבו הגדירו אלדר (Elder, 1985) וג'ורג' (George, 1993) את פרספקטיבת "מהלך החיים" (life course), המזוהה עם תחום הסוציולוגיה. מונח נוסף הוא "מעגל החיים" (life cycle) (Carter & McGoldrick, 1980; Duvall, 1962), המתניח לשלבי ההתפתחות של האדם ולתפקידיו, ובעיקר להקמת משפחה והעמדת הדור הבא. מונחים אלו ואחרים (כגון life events, life history, life pathway) משמשים בחפיפה בשפת היום-יומם וגם בשפה המדעית (Alwin, 2012; Elder et al., 2003), אך נשמעת קריאה ליצור ביניהם הבחנות ברורות (Elder, 2000). בחמשת המאמרים בגיליון זה שהוקדשו לפרספקטיבת מהלך החיים בחרנו להשתמש במונח "מהלך החיים", המונח הרווח במחקרים סוציולוגיים.

גם המושג "פרספקטיבה" אינו היחיד המגדיר את תחום החקר של מהלך החיים. החוקרים משתמשים במושגים כגון "פרספקטיבה" (למשל, Bengtson & Allen, 2009; Elder, 1994; George, 1993), "תאוריה" (למשל, Elder et al., 2003), "פרדיגמה" (למשל, Elder, 1995) ו"גישה" (למשל, Kuh & Ben-Shlomo, 2004; Lynch, 2003) ובמושגים אחרים. על אף הגיוון במושגים ולמרות החפיפה ביניהם בחרנו להשתמש במונח "פרספקטיבה" משום שאין מדובר בתאוריה או בגישה אחת, אלא בזווית ראייה רחבה המקשרת ביניהן.

החוקרים המוקדמים בפרספקטיבת מהלך החיים הגו חמישה עקרונות העומדים בבסיסה, ואלו הם:

התפתחות האדם מתמשכת לאורך כל חייו. על יסוד עיקרון זה, הפרספקטיבה מעודדת מחקרי אורך ארוכי טווח וחקר תקופות בחיים שהמחקר הזניח (Elder, 1994):

der et al., 2003
ששלבי חיים חד
להבניה של תק
ון מאמרה של
James, 1997)
עמ' 23-46 בגי
האדם כסו
חיהם בעצמם
והאילוצים באו
אורכם (2003
אשתר, דיין, ר
תחושת היכולו
שבו ילדים תו
האדם הוא סוכ
במצבי סיכון ו
משמעות
מתעצב לפי נ
העשוי להשפי
ולחיות גורם ו
גויסו באותה ו
בפרספקטיבת
קבוע) של שו
אותה מקבוצו
התזמון ה
וגיל הפרישה
r et al., 2003
בנשים פלסט
מרחיב את ה
קבלת הרישי
גדול ומעציב
הנחתה הו
לרשתות חב
בתלות הדד
היסטוריים.
האישי של
מתאפיינת ו

Elder et al., 2003). אף שמהלך החיים מעוגן בגיל הביולוגי, הוא מובנה חברתית - כך שלבני חיים חדשים צומחים ו"מומצאים" כל העת. באופן זה, בעידן הנוכחי אנו עדים להבניה של תקופת ה"בגרות בהתהוות" (emerging adulthood) (Arnett, 2000), שבה דן מאמרה של טביבי־כליף (2019, עמ' 119-142 בגיליון זה), ושל תקופת גיל הביניים (Lachman & James, 1997), שבה דנים מאמרו של סוזי בן דורי ואדריאנה קמפ (2019, עמ' 23-46 בגיליון זה) ומאמרה של עבד אל רחים (2019, עמ' 95-118 בגיליון זה). האדם כסוכן (agency) הוא עיקרון נוסף שלפיו בני האדם מבנים את מהלך חייהם בעצמם באמצעות בחירותיהם ומעשיהם, לפי הנסיבות החברתיות, האפשרויות והאילוצים באותה תקופה. הפרספקטיבה מניחה כי האדם הוא סוכן פעיל בחייו לכל אורכם (Elder, 1994; Elder et al., 2003). המאמר פרי עטן של פוניזובסקי־ברגלסון, אשתר, דיין, רואר־סטריאר וואלה (2019, עמ' 71-94 בגיליון זה) עוסק בביטויים של תחושת היכולת להשפיע, ה־agency, בקרב ילדים בגיל הרך. המאמר מתמקד באופן שבו ילדים תופסים את יכולתם לפעול, להשפיע ולשנות את סביבתם, והוא מראה כי האדם הוא סוכן פעיל מילדותו שכן כבר בגיל צעיר ילדים מעידים על יכולתם לפעול במצבי סיכון ומוגנות.

משמעות הזמן והמקום היא עיקרון שלישי, לפיו מהלך חייהם של בני האדם מתעצב לפי נסיבות הזמן והמקום שחוו בחייהם. למשל, מלחמה היא אירוע היסטורי העשוי להשפיע לאורך כל החיים על היבטים רבים בחיי הצעירים שהשתתפו בה, ולהיות גורם משמעותי להבדלים בין קבוצת גיל זו לבין מי שצעירים מהם במעט וטרם גויסו באותה תקופה (Elder, 1994; Elder et al., 2003). עיקרון זה נקשר למושג מרכזי בפרספקטיבת מהלך החיים - הקוהורט (cohort), קבוצה שנולדה בטווח מסוים (ולא קבוצה) של שנים, החולקת השפעות תרבותיות וחוויות היסטוריות מסוימות המבחינות אותה מקבוצות אחרות (Elder, 1995; Uhlenberg, 1988).

התזמון הוא עיקרון נוסף, רביעי במספר. תזמון אירועי חיים, כגון גיל הנישואין וגיל הפרישה, משליך על אירועים ועל דפוסי התנהגות במהלך החיים (Elder, 1994; Elder et al., 2003). מאמרה של עבד אל רחים (2019, עמ' 95-118 בגיליון זה), העוסק בנשים פלסטיניות־ישראליות שקיבלו רישיון נהיגה לאחר גיל 40, יוצא מגישה זו אך מרחיב את המבט על מהותו של אירוע חיים משמעותי. המחקר מראה כי התזמון של קבלת הרישיון קשור בשלב חייהן של הנשים, והן רואות בקבלת הרישיון בגילן הישג גדול ומעצים הנקשר לשינויים בחייהן ולהסדרה מגדרית חדשה.

הנחת החיים הקשורים (linked lives) היא העיקרון החמישי, ולפיו האדם משתייך לרשתות חברתיות שונות, כגון בני משפחה, חברים ועמיתים לעבודה, המתקיימות בתלות הדדית. באמצעות יחסים חברתיים אלו בני האדם חווים שינויים מקרו־היסטוריים. במילים אחרות, רשתות חברתיות אלו הן הגורם המתווך בין מהלך החיים האישי של הפרט לבין מהלך החיים החברתי. למשל, ילדות בתקופת מחסור כלכלי מתאפיינת בחוויות הקשורות לדרכם של ההורים להתמודד עם המחסור (Elder, 1994).

(Elder et al., 2003). ברוח תפיסה זו, מאמרה של טביב־כליף בוחן כיצד צעירים אשכנזים בני מעמד הביניים וצעירים מזרחים בני מעמד נמוך רותמים את אופי היחסים הבין־דוריים במשפחתם כדי להסביר ולפרש את אופי השתלבותם בחברה הבוגרת. טביב־כליף מראה כי המשפחה מקבלת משמעות המשתנה לפי מיקומם האתנו־מעמדי של הצעירים. חקר מהלך החיים מתמקד במעברים (transitions) ובנתיבים (trajectories). מעברים הוגדרו כשינויים מובהגים ותחומים בזמן ובסטטוס, כגון סיום לימודים ופרישה מן העבודה, ואילו נתיבים הם דפוסים ארוכי טווח של יציבות ושינוי, כגון רכישת השכלה ועבודה בשכר, הכוללים מעברים (Elder, 1985; Hagestad, 1990). פרספקטיבת מהלך החיים בוחנת את יחסי הגומלין בין נתיבים ומעברים לבין ההקשר החברתי הרחב שהם מתרחשים במסגרתו. מאמרה של מנור (2019, עמ' 47-70 בגיליון זה) עוסק בחוויות של נשים סביב אחד המעברים המשמעותיים בחייהן – פרישתן לגמלאות. המחקר מצא כי המעבר של נשים לפרישה היה נקודת מפנה מבחינת סדר העדיפויות שלהן. שיה הפרישה שלהן משקף אינדיבידואליזציה ומתבטא בתפקידיהן במשפחה – בכמיהה לשחרור ממטלות הבית ומן האימהות המתמשכת ובהתנגדות שביטאו לקבלת הסבתאות כתפקיד מרכזי בחייהן. עם זאת, לצד רצונן בשינוי בתפקידיהן המשפחתיים ביטאו הנשים קושי להשתחרר מנתיב האימהות והמשפחתיות שהן תפסו כמצופה מהן ולשנותו בפועל.

מחקרי מהלך החיים דורשים פרספקטיבה דינמית וארוכת טווח (לסקירה של מחקרי אורך במדינות שונות ראו Bynner, 2016). ואולם, לטענת ג'ורג' (George, 1993), מחקרי אורך הם נדירים, לפיכך, רוב מחקרי מהלך החיים נוטים לבחון מעברים יותר מאשר נתיבים. לפי ג'ורג' (שם), מחקרים היוצאים מפרספקטיבת מהלך החיים בוחנים כמה היבטים של מעברים: מועד המעבר, למשל, גיל הנישואין הממוצע, גיל הפרישה; הרצף – כמה מעברים בתקופת זמן קצרה או לאורך זמן; סמני מהלך החיים (life-course markers) – מעברים שכיחים וחזויים בחיים בתרבות מסוימת, כגון קבלת הסמכה מקצועית וחזויית "הקן המתרוקן" בתרבות המערבית.

היבט חשוב נוסף בבחינת מעברים הוא חזויית המעבר. בחינת היבט זה מתאפשרת באמצעות שיטת מחקר איכותנית־פרשנית. בעבר נטען כי פרספקטיבת מהלך החיים נבחנת הן במחקר כמותי והן במחקר איכותני (Laub & Sampson, 1998). עוד נטען כי רוב המחקר האמריקני הנעשה מנקודת המוצא של הפרספקטיבה הוא כמותי, ואילו המחקר האירופי היוצא מן הפרספקטיבה כולל שימוש רב יותר בביוגרפיות אישיות ובראיונות עומק (Heinz & Krüger, 2001). גם מחקרים עדכניים יותר מעידים כי השימוש בביוגרפיות לצורך לימוד מהלך החיים הוא נדיר יותר במסגרת הפרספקטיבה, ולעיתים אף נחשב לתחום מחקר בפני עצמו (Wingens & Reiter, 2011). במקביל המאמרים בגיליון זה המוקדש לחקר מהלך החיים נבחנו מעברים מנקודת מבט של החוויה כפי שהמראיינים פירשו אותה. הדגשתה של נקודת המבט של המראיינים עצמם מאפשרת ללמוד על ביטויים של התנגדות להגדרות החברתיות של מהלכי חיים. למשל,

במאמרו של סוזי העוסקות בספורט הנשים מלמדים כי ביו־רפואי, והן ("מעברים מגופני את הגוף מן ההבן של גיל המעבר. פרספקטיבת חברתיים, מסלול תחומית (2003, לבין השינויים בו מסגרת תאורטית ופיתוח מושגי. לאורך השניו מהלך החיים, אן ישראל שותפה דוגמת הסקר האי (ראו סקר הברי באמצעותם הינו וליטווין, 2008; מחקר ענף מתקי ובגיל הרביעי, eld, Shmotkin, oldberg, 2009; (ראו, למשל, y-Yarlap, 2016 מקבץ המאב בכמה היבטים. החיים, שקיבלו במעברים המתה המבוססים על את חזוייתן של מהלך החיים ב בכל הנוגע למ: המאמרים בוחנ למיקומם האתו

במארזן של סוזי בן דורי ואדריאנה קמפ, העוסק בחוויות של נשים בגיל הביניים העוסקות בספורט סבולת (רצות מרתון, אולטרה-מרתון ונשות ברזל), הראיונות עם הנשים מלמדים כי הן קוראות תיגר על השיח הפופולרי הממקם אותן ב"גיל מעבר" ביו־רפואי, והן קושרות את פעילותן לחציית גבולות תרבותיים באמצעות גופן ("מעברים מגופנים", בלשון המחברות). לדידן, ממדי הזמן של מעברים אלו משחררים את הגוף מן ההבניות התרבותיות באשר לגיל, לגוף ולמגדר ומוזמנים המשגה מחודשת של גיל המעבר.

פרספקטיבת מהלך החיים מספקת אפוא מסגרת ללימוד תופעה בציר שבין נתיבים חברתיים, מסלולים התפתחותיים ושינוי חברתי. תרומתה המרכזית היא בגישתה הבין-תחומית (Elder et al., 2003) ובקשר שהיא יוצרת בין הזמן ההיסטורי והזמן הביוגרפי לבין השינויים בחיים החברתיים שהתרחשו בזמנים אלו. פרספקטיבת מהלך החיים היא מסגרת תאורטית ומושגית המציעה הכוונה תאורטית, סיוע בניסוח שאלות אמפיריות ופיתוח מושגי.

לאורך השנים נעשו בישראל מחקרים מגוונים בתחומי עיסוקה של פרספקטיבת מהלך החיים, אף שלא הזדהו כמחקרים היוצאים מן הפרספקטיבה. בשנים האחרונות ישראל שותפה בכמה סקרי פאנל האוספים נתוני מיקרו אורכיים בתחומים שונים, דוגמת הסקר האירופי החברתי בישראל (European Social Survey, n.d.) וסקר SHARE (ראו סקר הבריאות, הזדקנות ופרישה באירופה, 2008), וחקרים ישראלים בוחנים באמצעותם היבטים מגוונים של מהלך החיים לאורך זמן (ראו סקירות אצל אחדות וליטוויץ, 2008; בר, אורן וליז'אפשטיין, 2003; 2016; Shiovitz-Ezra, 2016). זאת ועוד, מחקר ענף מתקיים בישראל בשנים האחרונות בתחומי הזקנה וההתפתחות בגיל השלישי ובגיל הרביעי, והוא נעשה בשיטות מחקר מגוונות (ראו, למשל, Ayalon & Green, 2015; Band-Winterstein & Manchik-Rimon, 2014; Cohen-Mansfield, Shmotkin, & Goldberg, 2009). תקופת חיים נוספת שנחקרה לעומק בישראל היא גיל ההתבגרות (ראו, למשל, Benish-Weisman, 2015; Kosner, Roer-Strier, & Kurman, 2014; 2016; Ronen, Hamama, Rosenbaum, & Mishely-Yarlap, 2016).

מקבץ המאמרים של חקר מהלך החיים בגיליון זה מבקש לתרום למחקר הישראלי בכמה היבטים. ראשית, הוא מתייחס לשלבי חיים, כגון הבגרות הצעירה ושלב אמצע החיים, שקיבלו עד כה מקום פחות במחקר המקומי. שנית, הוא מדגיש את ממד החוויה במעברים המתקיימים בחברה הישראלית העכשווית, והוא עושה זאת באמצעות מחקרים המבוססים על שיטות מחקר איכותניות. במקבץ המאמרים בולטות עבודות המנתחות את חווייתן של נשים מנקודת מבט מגדרית. שלישית, מקבץ המאמרים ממקם את ניתוח מהלך החיים בהקשר המקומי. הוא עוסק בשלבים שונים במהלך חייהם של ישראלים בכל הנוגע למבנים החברתיים, הכלכליים והתרבותיים המתקיימים בישראל של ימינו. המאמרים בוחנים את מהלך החיים לאור התמודדות שחלו במבנים אלו ומתוך התייחסות למיקומם האתני, המעמדי, הלאומי והמגדרי של המרואינים.

ואלו הם המאמרים: סוזי בן דורי ואדריאנה קמפ בחנו את חוויותיהן של נשים בגיל הביניים העוסקות בספורט הסבולת לאור הבניות חברתיות ותפיסות נורמטיביות על גיל, גוף ומגדר. ממצאי מחקרן מורים שהנשים קושרות את פעילותן לחציית גבולות תרבותיים באמצעות ממדי הזמן של המעברים המגופנים. שלומית מנור הקרה כיצד נשים חוות ומדברות על חייהן לאחר הפרישה מן העבודה. מחקרה מלמד כי הפרישה היא נקודת מפנה בחיי הנשים, המעניקה להן הודמנות לארגון מחדש את סדרי העדיפות שלהן. יעל פוניזובסקי-ברגלסון, סיגל אשתר, יעל דיין, דורית רואריסטרואר ונירה ואלה בחנו את תחושת היכולת לפעול, ה-*agency*, של ילדים בגיל הרך. מחקרן ממחיש היבטים מגוונים של תפיסת היכולת לפעול, להשפיע ולשנות, ובולט בהם הרכיב הרגשי. מרים עבד אל רחים הקרה את תפיסותיהן של נשים ערביות-פלסטיניות בישראל בגיל אמצע החיים בנוגע להתפתחותן ולהעצמתן לאחר קבלת רישיון הנהיגה. ניתוח הראיונות מורה כי קבלת הרישיון מעודדת את הנשים להשתתף באופן פעיל בהבניית גבולות חברתיים ומרחביים חדשים. יוספה טביביכלוף בחנה את הקשר בין בגרות צעירה ויחסים בין-דוריים במשפחה לבין מיקום חברתי-אתנו-מעמדי. ניתוח הראיונות לאורך שנים מלמד כיצד צעירים מקבוצות אתניות ומעמדות שונות מפרשים את היחסים הבין-דוריים במשפחה בדרך שונה כדי להסביר את השתלבותם בחברה הבוגרת ואת התמקמותם בהיררכיות האתנו-מעמדיות.

מחשת המאמרים שהוקדשו בגיליון זה לפרספקטיבת מהלך החיים עולה קריאה להמשך המחקר בתחומי הפרספקטיבה ולשימוש בהמשגות שהיא מציעה.

מקורות

- אחדות, ל' וליטווין, ה' (עורכים). (2008). בני 50 ומעלה: ממצאים ראשוניים מ־SHARE-ישראל: המדגם הישראלי של סקר הבריאות, הזקנה והפרישה באירופה. ביטחון סוציאלי, 76, 9-24. אוחוז מתוך https://www.btl.gov.il/Publications/Social_Security/Bitahon76/Documents/chap020.pdf
- בן דורי, ס' וקמפ, א' (2019). "מה רע בפילאטיס פעמיים בשבוע?" בחינה ביקורתית של מגדור "גיל הימעבר" בספורט הסבולת. מגמות, נד(2), 23-46.
- בר, ק', אורן, ע' ולוין-אפשטיין, ג' (2003). ישראל באירופה: קרוב יותר למזרח היבשת מאשר למערבה. דעות בעם, 9. אוניברסיטת תל-אביב: מכון ב. י. ולוסיל כהן. אוחוז מתוך: https://social-sciences.tau.ac.il/sites/socsci.tau.ac.il/files/media_server/social/bicohen/%D7%A2%D7%95%D7%AA%20%D7%91%D7%A2%D7%9D/deotbaam9.pdf
- טביביכלוף, י' (2019). "קרובים/רחוקים": זהות אתנו-מעמדית, יחסים בין-דוריים ומעבר לבגרות. מגמות, נד(2), 119-142.

מנור, ש' (2019)
זוגיות ועל ע
סקר הבריאות, ה
duction.aspx
עבד אל רחים, מ
החיים לאחר
פוניזובסקי-ברגל
היבטים של

s. *The Journals
Sciences*, 67(2),

nt from the late
-480.

care in Israel:
tologist, 55(4),

developmental
Developmental

an psychology:
ial Review of

ice of being an
ational Journal

tive applied to
/. R. Schumm,
and methods

aggression in
i(5), 677-687.

Shanahan, J. T.
se (pp. 27-58).

- מנור, ש' (2019). לפתוח פרק חדש בחיים: נשים פורשות מדברות על משפחה, על זוגיות ועל עצמן. מגמות, נד(2), 47-70.
- סקר הבריאות, הזדקנות ופרישה באירופה (2008). SHARE. אוהור מתוך <http://igdc.huji.ac.il/home/share/introduction.aspx>
- עבר אל רחים, מ' (2019). העצמתן של נשים ערביות-פלסטיניות בישראל בגיל אמצע החיים לאחר קבלת רישיון הנהיגה. מגמות, נד(2), 95-118.
- פוניזובסקי-ברגלסון, י', אשתר, ס', דיין, י', רואר-סטריאר, ד' וואלה, נ' (2019). היבטים של agency בפרספקטיבות של ילדים וילדות. מגמות, נד(2), 71-94.
- Alwin, D. F. (2012). Integrating varieties of life course concepts. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 67(2), 206-220.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.
- Ayalon, L., & Green, O. (2015). Live-in versus live-out home care in Israel: Satisfaction with services and caregivers' outcomes. *The Gerontologist*, 55(4), 628-642.
- Baltes, P. B. (1987). Theoretical propositions of life-span developmental psychology: On the dynamics between growth and decline. *Developmental Psychology*, 23, 611-626.
- Baltes, P. B., Staudinger, U. M., & Lindenberger, U. (1999). Lifespan psychology: Theory and application to intellectual functioning. *Annual Review of Psychology*, 50, 471-507.
- Band-Winterstein, T., & Manchik-Rimon, C. (2014). The experience of being an old never-married single: A life course perspective. *The International Journal of Aging and Human Development*, 78(4), 379-401.
- Bengtson, V. L., & Allen, K. R. (2009). The life course perspective applied to families over time. In P. Boss, W. J. Doherty, R. LaRossa, W. R. Schumm, & S. K. Steinmetz (Eds.), *Sourcebook of family theories and methods* (pp. 469-504). Boston, MA: Springer.
- Benish-Weisman, M. (2015). The interplay between values and aggression in adolescence: A longitudinal study. *Developmental Psychology*, 51(5), 677-687.
- Bynner, J. (2016). Institutionalization of life course studies. In M. Shanahan, J. T. Mortimer, & M. K. Johnson (Eds.), *Handbook of the life course* (pp. 27-58). Cham, Switzerland: Springer.

שים בגיל
ביות על
גבולות
יה כיצד
הפרישה
עדיפות
ונירה
מחקרן
ט בהם
טיגיות
נהיגה.
פעיל
ר בין
ניתוח
ישים
זברה

יאה

ים

ה.

ול

ת

ז

ז

- Carter, E. A., & McGoldrick, M. (1980). *The family life cycle: A framework for family therapy*. New York, NY: Gardner.
- Cohen-Mansfield, J., Shmotkin, J., & Goldberg, S. (2009). Loneliness in old age: Longitudinal changes and their determinants in an Israeli sample. *International Psychogeriatrics*, 21, 1160-1170.
- Duvall, E. M. (1962). *Family development*. New York, NY: Lippincott.
- Elder, G. H., Jr. (1985). Perspectives on the life course. In G. H. Elder (Ed.), *Life course dynamics* (pp. 23-49). Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Elder, G. H., Jr. (1994). Time, human agency, and social change: Perspectives on the life course. *Social Psychology Quarterly*, 57(1), 4-15.
- Elder, G. H., Jr. (1995). The life course paradigm: Social change and individual development. In P. Moen, G. H. Elder, Jr., & K. Lüscher (Eds.), *Examining lives in context: Perspectives on the ecology of human development* (pp. 101-139). Washington, DC: APA.
- Elder, G. H., Jr. (1998a). Life course and human development. In W. Damon (Ed.), *Handbook of child psychology, Vol. 1* (pp. 939-991). New York, NY: John Wiley & Sons.
- Elder, G. H., Jr. (1998b). The life course as developmental theory. *Child Development*, 69(1), 1-12.
- Elder, G. H., Jr. (2000). The life course. In E. F. Borgatta & R. J. V. Montgomery (Eds.), *Encyclopedia of sociology* (pp. 1614-1622). New York, NY: Macmillan.
- Elder, G. H., Jr., & Johnson, M. K. (2017). The life course and aging: Challenges, lessons, and new directions. In R. A. Settersten (Ed.), *Invitation to the life course: Toward new understandings of later life* (ch. 2). New York, NY: Routledge. (First published 2003.) Retrieved from <https://books.google.co.il/books?id=lvIKDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=iw#v=onepage&q&f=false>
- Elder, G. H., Johnson, M. K., & Crosnoe, R. (2003). The emergence and development of life course theory. In J. T. Mortimer & M. J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the life course* (pp. 3-19). Boston, MA: Springer.
- The European Social Survey (n.d.). *About the European Social Survey European Research Infrastructure – ESS ERIC*. Retrieved from <https://www.europeansocialsurvey.org/>
- The European Social Survey (n.d.). הסקר האירופי החברתי בישראל (Heb). Retrieved from <https://www.europeansocialsurvey.org/about/country/israel/hebrew/index.html>

- George, L. K. (1993). Sociological perspectives on life transitions. *Annual Review of Sociology*, 19, 353-373.
- Hagestad, G. O. (1990). Social perspectives on the life course. In R. H. Binstock & L. K. George (Eds.), *Handbook of aging and the social sciences* (pp. 151-168). San Diego, CA: Academic Press.
- Heinz, W. R., & Krüger, H. (2001). Life course: Innovations and challenges for social research. *Current Sociology*, 49(2), 29-45.
- Kosner, A., Roer-Strier, D., & Kurman, J. (2014). Changing familial roles for immigrant adolescents from the former Soviet Union to Israel. *Journal of Adolescent Research*, 29(3), 356-379.
- Kuh, D., & Ben-Shlomo, Y. (Eds.). (2004). *A life course approach to chronic disease epidemiology*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Lachman, M. E., & James, J. B. (1997). Charting the course of midlife development: An overview. In M. E. Lachman & J. B. James (Eds.), *Multiple paths of midlife development* (pp. 1-17). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (1998). Integrating quantitative and qualitative data. In J. Z. Giele & G. H. Elder (Eds.), *Methods of life course research: Qualitative and quantitative approaches* (pp. 213-230). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lynch, S. M. (2003). Cohort and life-course patterns in the relationship between education and health: A hierarchical approach. *Demography*, 40(2), 309-331.
- Mayer, K. U. (2009). New directions in life course research. *Annual Review of Sociology*, 35, 413-433.
- Ronen, T., Hamama, L., Rosenbaum, M., & Mishely-Yarlap, A. (2016). Subjective well-being in adolescence: The role of self-control, social support, age, gender, and familial crisis. *Journal of Happiness Studies*, 17(1), 81-104.
- Shiovitz-Ezra, S. (2016). Antecedents of late life outcomes: The case of Israel. *European Journal of Aging*, 13(4), 281-285.
- Uhlenberg, P. (1988). Aging and the societal significance of cohorts. In J. E. Birren & V. L. Bengtson (Eds.), *Emergent theories of aging* (pp. 405-425). New York, NY: Springer.
- Wingens, M., & Reiter, H. (2011). The life course approach: it's about time! *BIOS-Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen*, 24(2), 187-203.

Carter, I
fami.
Cohen-f
Lon
Psy
Duvall,
Elder, G
con
Elder,
the
Elder,
de
liv
17
Elder
h
v
Eld
Eld
Eld
El